

DASH:

Van woning naar woning

**Radicale transformaties
van woongebouwen**

/

From Dwelling to Dwelling

**Radical Housing
Transformations**

**Delft Architectural
Studies on Housing**

Editorial

A growing awareness of the necessity to use resources and social capital more sustainably has put the transformation of existing housing high on the agenda of developers and architects. In the Netherlands, attention is mostly focussed on post-war residential buildings, which for technical reasons alone are due to be refurbished.

But the assignment is not just a technical one: changing dwelling habits mean that the space and configuration of the existing housing stock no longer meet current requirements, while from a sustainable, practical or cultural point of view, the buildings are worth keeping. When current target groups require truly different dwelling arrangements, the challenge becomes even more interesting. In the 'clash' between old and new housing programmes, social changes suddenly become apparent as coagulated images of time.

At the level of the city, or something as elusive as 'the memory of the city', transformation as an alternative for demolition and new construction can also have a positive effect.

Although topical, this objective is not new. For centuries, social changes have been entwined with changes in the housing stock: former palaces have been transformed into residential buildings, patrician and merchant houses have been split into apartments, small working-class houses have been merged into larger family homes.

This *DASH* puts the current objective in a historical and international perspective. In the opening essay 'Unplanned Adaptation as a Development Strategy', Flora Nycolaas, from a personal perspective, shows that, in contrast to Aldo Rossi's theory about permanent and transient urban structures, residences are actually the most stable functions of the city because of their capacity to change. Now that the average number of occupants per home has dropped dramatically over the past century, Nycolaas also speculates about the size and importance of the transformation challenge we face.

In 'Housing Bricolage', Fabio Lepratto

describes various recent European examples in an effort to clarify the similarities and differences in approach and scale. His aim is to create an iterative 'toolkit' for transformations, which architects can use to work on the existing housing stock as *bricoleurs*, in the definition of Claude Lévy-Strauss.

A specific case concerns residential buildings that have been listed as monuments because of their cultural value. The extent to which such protection limits transformation or offers chances is the topic of Lidwine Spoormans' essay 'Our Daily Heritage'.

In his essay about growth and change, Dirk van den Heuvel examines the reciprocity between architecture and society, which Jaap Bakema recognized in the palace of Diocletian in Split and translated to his quest to design 'efficient frameworks', in which residents would be able to tinker with their houses on their own. The question of which framework encourages 'tinkering' and which framework is actually experienced as a straitjacket is not unambiguous.

An interview with Marius Heijn, developer at Era contour and responsible for the concept behind 'Een Blok Stad', discusses the preservation of parts of a city by renovating the building shells, while the interview with architect Gert Jan te Velde takes a look at the changing role of the architect, who has less and less opportunity to start from scratch, but is asked to create an intelligent continuation of what already exists.

The project documentation varies from historical examples such as the palace of Diocletian in Split and Albany in London to recent projects in the Netherlands and Europe. Using 'before' and 'after' drawings, the scope and influence of the transformations are discussed in detail.

Redactioneel

Een groeiend bewustzijn om duurzamer met grondstoffen en sociaal kapitaal om te gaan, zet de transformatie van de bestaande woningvoorraad als belangrijke opgave in de agenda van ontwikkelaars en architecten. In Nederland is de aandacht daarbij vooral gericht op de naoorlogse woningbouw, die alleen al om technische redenen aan een onderhoudsbeurt toe is.

Maar de opgave is niet alleen technisch van aard: veranderde woonwensen maken bestaande woningen qua grootte en indeling ongeschikt, terwijl de gebouwen vanuit duurzaamheid, praktische of culturele redenen het behouden waard zijn. Interessanter wordt het, wanneer bovendien een werkelijk ander woonprogramma wordt gevraagd, voor andere doelgroepen. In de 'botsing' tussen oude en nieuwe programma's komen maatschappelijke veranderingen ineens als gestolde tijdsbeelden naar voren.

Ook op het niveau van de stad, of zo iets ongrijpbaars als 'het geheugen van de stad' kan transformatie als alternatief voor sloop/nieuwbouw een positief effect teweegbrengen.

Hoewel actueel is deze opgave niet nieuw. Al eeuwenlang gaat maatschappelijke verandering gepaard met aanpassing van de woningvoorraad: voormalige paleizen zijn verbouwd tot woongebouwen, patriciërs- en koopmanshuizen opgesplitst in appartementen, kleine arbeiderswoningen samengevoegd tot grotere gezinswoningen.

Deze *DASH* zet de huidige opgave in historisch en internationaal perspectief. In het openingsessay 'Ongeplande verandering als ontwikkelingsstrategie' laat Flora Nycolaas aan de hand van een persoonlijk relaas zien dat, in tegenstelling tot Aldo Rossi's theorie over permanente en vergankelijke stedelijke structuren, woningen juist door hun veranderbaarheid de meest stabiele functies van de stad zijn. Nu in een eeuw tijd de gemiddelde woningbezetting sterk is gedaald, speculeert Nycolaas tevens over omvang en belang van de transformatie-opgave die nog voor ons ligt.

Fabio Lepratto voert ons in 'Knutselen aan de woningbouw' langs diverse recente voorbeelden in Europa, in een poging de overeenkomsten en verschillen in aanpak en

schaal te duiden, en zo een iteratieve 'gereed-schapskist' voor transformaties samen te stellen, waarmee de architect als 'knutselaar' (*bricoleur*) in de betekenis van Claude Lévy-Strauss met de bestaande voorraad aan de slag kan.

Een specifieke casus betreft woongebouwen die vanwege hun culturele waarde tot monument zijn verklaard. In hoeverre zo'n bescherming transformatie beperkt of juist kansen biedt, is onderwerp van Lidwine Spoormans' essay 'Ons dagelijks erfgoed'.

In zijn essay over groei en verandering gaat Dirk van den Heuvel in op de wederkerigheid tussen architectuur en samenleving, die Jaap Bakema herkende in het paleis van Diocletianus in Split en die hij vertaalde naar zijn streven om 'efficiënte kaders' te ontwerpen, waarbinnen bewoners zelf zouden kunnen sleutelen aan hun woning. De vraag welk kader aanzet tot 'sleutelen' en welk kader juist als een dwangbuis wordt ervaren, blijkt niet eenduidig te beantwoorden.

Een interview met Marius Heijn, ontwikkelaar bij Era contour en bedenker van het concept achter Een Blok Stad, bespreekt het behoud van stukjes stad door middel van casco-renovatie, terwijl het interview met architect Gert Jan te Velde stilstaat bij de veranderende rol van de architect die steeds minder vaak uit het niets kan beginnen, maar gevraagd wordt intelligent voort te bouwen op het bestaande.

De projectdocumentatie varieert van historische voorbeelden als het paleis van Diocletianus in Split en Albany in Londen tot recente projecten in Nederland en Europa. Aan de hand van tekeningen 'voor' en 'na' wordt gedetailleerd ingegaan op de omvang en invloed van de transformaties.